

## YAPONIYA TA'LIMI TARIXINING BOSQICHLARI.

ADAMATOV ANVAR ABLOQULOVICH

IJTIMOIY VA SIYOSIY FANLAR INSTITUTI USLUBCHISI

**ANNOTATSIYA.** Ushbu maqolada Yaponiya davlatining bugungi iqtisodiy jihatdan keng rivojlanganligining asosiy tamoyili bo'lgan – ta'limning prinsiplarini yoritishdan iborat. Bu davlat umuman hech qanday tabiiy boyliklarga ega bo'lmasada dunyoning eng qudratli davlatlaridan biriga aylanishiga aynan ta'lim orqali erishgan mamlakatlardan hisoblanadi.

**Kalit so'zlar:** kitob, ta'lim, tarbiya, odob-axloq, ibodatxona, monastir, maktab (tarakoya), dastur, konsepsiya, modernizatsiya, pedagog, ijobiy shaxs.

An'anaga ko'ra, qadim zamonlardan boshlab yapon jamiyati o'zaro bog'liqlik munosabatlari asosida qurilgan. Binobarin, o'z safdoshlari oldidagi burchini bajarish, uning mavjud ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'rni va rolini bilish va shunga mos ravishda bu fazilatlarni tarbiyalash yo'llari kabi muammolar faylasuflarning e'tiborini tortgan.

Umumiy o'zaro bog'liqlik va uyg'unlik yapon jamiyati qurishning asosiy tamoyillari bo'lib, boshqa odamlar bilan hamjihatlikda harakat qilish qobiliyati ta'limning asosiy vazifasi hisoblangan. Yaponiyada birinchi boshlang'ich maktablar VI asrda ijtimoiy-madaniy markazlar rolini o'ynagan buddistlar ibodatxonasi monastirlarida paydo bo'lishni boshlagan. O'rta asrlarda Yaponiyada ta'limning maqsadlari quyidagicha ifodalangan: **“Olim bo'lgandan keyin ravon o'qish va qomusiy bilimga ega bo'lishning hojati yo'q. Sadoqat, hurmat va ishonchning bir qator tamoyillarini o'rganish kifoyadir. Chuqur bilim va adabiy yutuqlarga tarbiya orqali yetishish muhimdir”<sup>1</sup>.**

Ko'p jihatdan ta'lim tarbiya va ta'limning ustuvor roli an'anasi bugungi kunda ham saqlanib qolmoqda. VII asr boshlarida ta'lim to'g'risidagi qonun hujjatlari qabul qilindi, bu esa poytaxt va viloyatda umumta'lim maktablari tizimini yaratishga asos bo'ldi. Ularda yuqori tabaqadagi o'quvchilar xitoy klassikasi, falsafa, qonunlar, tarix va matematika fanlarini o'rgandilar. Bunday maktablar XIII asrgacha, ya'ni feodal tarqoqlikning boshlanishigacha mavjud bo'lgan. O'sha davrdagi yirik feodallar o'z mulklarida shaxsiy maktablari tashkil etib, ularda o'quvchilarni rit sarlik ta'limi, harbiy ishlar, mumtoz adabiyot va odob-axloqni o'rgatishgan. Oddiy xalq ta'limi mehnat ko'nikmalarini shakllantirishga o'tkazildi va ta'lim shintoizm ibodatlari yordamida amalga oshirildi.

<sup>1</sup> Rudneva E.I., Semiletov S.S. Yaponiya o'rta maktabida kasbiy yo'nalish // Pedagogika. - 2005 yil - 4-son.

Savdo va hunarmandchilikning rivojlanishi XVII asr o‘rtalarida hunarmandlar, kambag‘al samuraylar va boy dehqonlarning farzandlari uchun savod o‘rgatish, hisob-kitob va qo‘l mehnatini o‘rgatish uchun ibodatxona maktablari (tarakoya) yaratilishiga olib keldi.

XIX asrning o‘rtalariga kelib kapitalizmning jadal rivojlanishi aholining ta‘lim darajasini oshirishni talab qildi. Tugallanmagan burjua Meydzi inqilobidan keyin maktab ta‘limining yagona markazlashgan tizimini yaratish tamoyillarini belgilovchi qonunlar qabul qilindi.

1868-yilda Yaponiyada Meydzi inqilobi bo‘lib o‘tdi, bu inqilobiy so‘z bilan aytganda mamlakatda imperator hokimiyati tokugava feodal urug‘i tomonidan bosib olindi, bu esa o‘z navbatida tadbirkorlik va sanoatning jadal rivojlanishi uchun erkinlik ochdi. Yaponiyada modernizatsiya va yevropalashuv davri keldi. Sanoat texnologiyalari bilan bir qatorda Yevropa bilimlari ham tarqala boshladi. Qisqa vaqt ichida dastlab fransuzcha, keyin esa nemis namunalaridan nusxa ko‘chiradigan yevropalashgan xalq ta‘limi tizimi kirib keldi. Tabiiyki, o‘sha paytda yapon maktabida ta‘lim fanlari bo‘lmagan.

Biroq, yigirma yil o‘tgach, sanoat inqilobining birinchi zarbasidan qutulgach, yaponlar milliy madaniyat asoslariga qaytishga harakat qila boshladilar. 1890 yilda “Ta‘lim bo‘yicha imperator yozuvi” (Kepku chokugo) e‘lon qilindi, unga ko‘ra yapon ta‘limi milliy tarzda qayta tashkil etildi. Imperatorga sadoqatni shakllantirish, millatga mansublik mafkurasini singdirish maktabning asosiy vazifalaridan biriga aylandi.

“Hayot yo‘nalishi” (Sekatsu shido) dasturi ishlab chiqila boshlandi, unga ko‘ra o‘qituvchilarning vazifalari bolalarni maktabga o‘qitish bilan cheklanib qolmadi: ular maktabdan tashqaridagi faoliyati, shu jumladan oila va har qanday ijtimoiy munosabatlar uchun javobgar edi. Tez orada maktabning ta‘lim ishi aniq millatchilik yo‘nalishiga ega bo‘ldi. Yaponiyaning urushdan oldingi maktabida bolalar va o‘smirlar o‘rtasida shovinistik militaristik targ‘ibotning asosiy kanali sifatida foydalanilgan “Axloq” (Shushin) deb nomlangan fan mavjud edi.

Maktab o‘qituvchilari haqiqatan ham yapon armiyasi uchun itoatkor jangchilarni tayyorladilar va o‘z shogirdlarini imperator uchun jonlarini berishga tayyorlar edilar. Ikkinchi jahon urushida Yaponiyaning harbiy mag‘lubiyatidan so‘ng, bosqinchi qo‘mondonlik nazorati ostida ta‘limni demokratlashtirish jarayonida ushbu fan maktab o‘quv dasturidan olib tashlandi. Biroq, Ittifoqchilar nazorati yo‘q qilingandan so‘ng, boshlang‘ich va o‘rta maktablarda maxsus ta‘limga bag‘ishlangan mavzu yana paydo bo‘ldi. Liberal fikrdagi jamoatchilik bu yerda reaksion mafkuraviy ta‘sirning qayta tiklanish imkoniyatini ko‘rib, norozilik bildirdi. Biroq, ma‘lum vaqt o‘tgach, fanning mazmuni urushdan keyingi

“Ta’lim to’g’risida”gi asosiy qonunga (1947-yil) zid emasligi, demokratik tamoyillarga mos kelishi va ularni targ’ib qilish va tasdiqlashga hissa qo’shishi ma’lum bo’ldi.

Shuning uchun, 1950-yillarning o’rtalaridan boshlab bu fan nihoyat boshlang’ich va o’rta maktablar o’quv dasturiga kiritilgan. Yosh davlatning maqsadi sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish bo’yicha Yevropa mamlakatlari va Amerikaga yetib olish, shuningdek, zamonaviy ijtimoiy institutlarni yaratish edi. Xalq ta’limi tizimini rivojlantirish asosiy vazifalardan biri sifatida qaraldi. Bunday sharoitda yetakchi mamlakatlardan birining ta’lim tizimini mexanik qarzga olish eng to’g’ri yechim bo’lib tuyuldi. Demak, Ikkinchi jahon urushigacha Yaponiya ta’lim tizimi fransuz maktab modeliga asoslangan bo’lsa, urushdan keyin AQSH sxemasi qabul qilindi. Mexanik tarzda olingan namunalar samarasiz ekanligi ma’lum bo’lgach, xorijiy tajribaga nisbatan oqilona munosabatda bo’lish boshlandi. Har holda, ular buni o’rganishga kirishdilar. Natijada Xalq ta’limi vazirligi qoshida qiyosiy pedagogika kafedrasini, so’ngra qiyosiy pedagogika jamiyati tashkil etildi.

Jamiyatning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari doimo Yaponiya ta’lim tizimini rivojlantirish uchun rag’batlantiruvchi omil bo’lib xizmat qilgan. Har doim biror narsada, shu jumladan Rossiyada (u ko’p jihatdan hech qachon erisha olmagan, kutilmaganda o’zining ko’plab yutuqlarini yo’qotmaguncha) kimdir bilan uchrashish 10 kerak edi. Shunday qilib, jamiyatning faoliyati, go’yo, har doim “mayoq nuri bo’ylab” ketadigan Yaponiya xalq ta’limi ko’zlangan maqsadga erishdi. Bugun butun dunyo Yaponiya ta’lim sohasida ko’pchilik rivojlangan davlatlardan oldinda ekanini tan oladi va ularning o’zlari ham hozirgi vaqtda o’rnak olishga astoydil kirishganlar.

Hozirda yaponlar biron bir sohada kimgadir yetib olishmagan bo’lsa, demak, ular bunga intilmagan. Bu, xususan, maktablarni kompyuterlar bilan jihozlashga taalluqlidir. Yaponiya bunga shoshilmayapti, chunki ular insonni tarbiyalashda mashina yapon an’analariga ko’ra talabalar uchun yuksak axloqiy shaxs namunasi bo’lgan tirik o’qituvchining o’rnini bosa olmaydi, deb hisoblashadi. Ya’ni, tarbiya ma’lumot uzatish sifatida emas, balki shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish sifatida namoyon bo’lishi kerak deb hisoblaydilar. Yaponiyada xalq ta’limini modernizatsiya qilish zarurati 1970-yillardayoq sezilgan edi. 1971-yilda Markaziy ta’lim kengashi Yaponiya umumta’lim maktabini isloh qilish loyihasini ko’rib chiqish uchun tayyorladi va u umumxalq muhokamasiga qo’yildi.

Biroq, 70-yillarda islohot konsepsiyasi to’liq ishlab chiqilmagan. 1984- yildan boshlab “Xalq ta’limini XXI asrga yo’naltirilgan keng qamrovli islohot”ga tubdan tayyorgarlik qayta boshlandi. Yaponlar bu tashabbusni xalq ta’limidagi islohotlarning III davri deb tasnifladilar, maktab voqeligining alohida jihatlariga emas, balki uning asoslariga o’zgartirish kiritish kerak, deb hisobladilar. Islohot bosqichlari mamlakatda yevropalashtirilgan ta’lim tizimi birinchi marta tizim qayta tashkil etilgan paytdan

boshlab hisoblanadi. Ta'limni isloh qilishning birinchi davri Meydzi inqilobidan keyin amalga oshirilgan va 1890 yilda ta'lim bo'yicha Imperator Reskriptining qabul qilinishi bilan yakunlangan bir qator chora-tadbirlar deb hisoblanadi. Islohotlarning ikkinchi davri - zamonaviy xalq ta'limi tizimining qurilishi ya'ni Ikkinchi jahon urushidan keyingi tizimni nazarda tutiladi.

Birinchi holatda ham, ikkinchi holatda ham ta'limni modernizatsiya qilish stereotiplarni buzish va yirik iqtisodiy islohotlar fonida amalga oshirildi, keyinchalik ular har safar iqtisodiy rivojlanishda sezilarli muvaffaqiyatlar bilan birga bo'ldi. Holatlarning ketma-ketligi shuni ko'rsatadiki, islohotlarning III davridan ham xuddi shunday natijalar kutilgan edi. O'sha paytdagi Bosh vazir Yasuxiro Nakasone muhim vazifalarni boshqarish missiyasini o'z zimmasiga oldi. Ko'p vaqtlik tayyorgarlik ishlaridan so'ng, 1984 yil avgust oyida Bosh vazirlar mahkamasi huzurida maslahatchi organ sifatida Ta'lim islohoti bo'yicha Muvaqqat qo'mita tashkil etildi. Qo'mitaning birinchi yig'ilishida Yasuxiro Nakasone davlatning ta'lim bilan bog'liq masalalar bo'yicha pozitsiyasini bayon qildi: "So'nggi yillarda ko'plab muammolar aniqlandi. Ular orasida maktabdagi zo'ravonlik sonining tobora ortib borayotgani, voyaga etmaganlar o'rtasidagi huquqbuzarliklar, fuqarolarning ta'lim holatining jamiyatdagi o'ta muhimligi, davlat ta'lim tizimining bir xilligi va moslashuvchan emasligi, Yaponiya ta'lim muassasalarini xalqarolashtirish zarurati va boshqalar bor edi

1985-yil iyun oyida qo'mita Yaponiya ta'limi holatini tahlil qilishni yakunladi va o'z ishining dastlabki natijalarini berdi: **"Ikkinchi jahon urushi tugaganiga 40 yil o'tib, o'zgarayotgan zamon talablariga javob beradigan ta'lim-tarbiya mazmuni va uslublari qatori mavjud tuzilmalarning ayrimlari ham shunday o'zgarishlarga muhtoj, deb hisoblayman"**

Shuningdek, Qo'mita raisi M.Okamoto ularni quyidagicha: "Ishlab chiqilgan konsepsiyaga muvofiq, eng muhim omil sifatida bolaning individualligini hurmat qilish tamoyili alohida belgilanishi va u rejalashtirilgan islohotning barcha jabhalarida aks etishi kerak" deya ta'kidladi. Shuni ta'kidlash kerakki, rasmiy hujjatdagi urg'uning ommaviy xarakterga ega bo'lishi va ta'limni birlashtirishdan individuallikni hurmat qilishga o'tishni Yaponiya uchun inqilobiy deb atash mumkin, bu yerda guruh ongini shakllantirish har doim maktabning asosiy maqsadi bo'lib kelgan.

Muhokama va dastlabki ishlar natijasida 12 qo'mita xalq ta'limining yangi tizimini yaratishda bugungi kun talablariga to'liq javob berish uchun uchta vazifani hal qilish zarur, degan xulosaga keldi:

- har bir insonning faol hayoti davomida amal qiladigan uzluksiz ta'lim tizimini yaratish;
- umumta'lim maktabida o'qitishning mazmuni va usullarini bolalar va o'smirlarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o'rganish uchun maksimal imkoniyatni ta'minlaydigan tarzda o'zgartirish;

• maktablarda o‘qitish va tarbiyalash tizimi, mazmuni va usullarini kompyuterlashtirish, axborotlashtirishning yuqori darajasi, shuningdek, zamonaviy hayotni baynalmilallashtirish kabi yangi hodisalarga moslashtirish.

Qo‘mita 1984-yildan 1987-yilgacha faoliyat yuritdi. Natijada hukumat va jamoatchilik e‘tiboriga 4 ta katta hajmdagi hisobot taqdim etildi va ular butun dunyoda “Nakasone hisobotlari” nomi bilan mashhur bo‘ldi. Muvaqqat qo‘mita missiyasi tugagandan so‘ng, islohotni amalga oshirishga rahbarlik Xalq ta‘limi markaziy kengashiga (Tyukesin) o‘tkazildi. 1992-yil apreldan 2007-yilgacha bo‘lgan davrda maktablarda yangi o‘quv dasturlarini bosqichma-bosqich joriy etish amalga oshirildi. Bu jarayon baribir boshlanishi kerak edi, chunki Yaponiyada dasturiy ta‘minotning majburiy yangilanishlari har o‘n yilda standart tarzda amalga oshiriladi. Biroq, joriy dasturlash yuqorida sanab o‘tilgan islohot talablariga muvofiq amalga oshirildi. O‘rta maktabda bundan ham katta o‘zgarishlar bo‘ldi. Ilgari birlashtirilib o‘tilgan ijtimoiy fanlar kursi endi ikkita alohida bo‘limga bo‘lingan:

- tarix va ijtimoiy fanlar
- geografiya va ijtimoiy fanlar.

Matematika va tabiiy fanlarga oid o‘quv fanlari majmuasi ko‘paytirildi. Xalqarolashtirish dasturini amalga oshirishda ilk qadamlar qo‘yildi. Ilgari o‘rta maktabda fakultativ fanlar qatoriga kiritilgan “Jahon tarixi” fanini majburiy o‘rganish tizimi joriy etildi. Boshlang‘ich sinflarda I va II sinf o‘quvchilari uchun tabiatshunoslik va ijtimoiy fanlarni o‘zida mujassam etgan yangi “Hayot tajribasi” fani kiritildi. To‘liq o‘rta maktab uchun o‘quv fanlari majmuasi o‘zgarmadi, lekin majburiy fanlar va tanlov fanlarini o‘rganishga ajratilgan soatlar nisbati o‘zgardi. Ushbu qadam individual o‘quv rejalarining o‘zgaruvchanligini oshirishga yordam berdi, talabalar o‘zlarining moyilligiga qarab, ko‘proq o‘qish vaqtini gumanitar yoki tabiiy fanlar, jismoniy tarbiya yoki chet tiliga bag‘ishlash imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Matematika hamma uchun bir xil hajmda majburiy bo‘lib qoladi. Xalqarolashtirish g‘oyasiga muvofiq o‘rta maktab o‘quvchilariga ingliz tilini o‘rgatish kuchaytirildi. Agar eski dastur bo‘yicha ingliz tiliga yiliga 105-140 soat ajratilgan bo‘lsa, endi bu vaqt 105-280 soatgacha oshirildi.

Ta‘limni individuallashtirish maqsadida o‘quv dasturlarini qiziqishlarga qarab tuzish imkoniyati kengaytirildi. Eski dasturlarga ko‘ra, o‘rta maktabda faqat chet tili, musiqa, san‘at, jismoniy tarbiya yoki uy xo‘jaligi fani ixtiyoriy fanlar bo‘lgan. Tabiatshunoslik va ijtimoiy fanlarni o‘rganishda variantlarga yo‘l qo‘yilmadi.

Doimiy yuklama bilan haftasiga 30 soat I sinf o‘quvchilari o‘qish vaqtining 10-13 foizini o‘z tanloviga (3-4 dars), II sinfda 10-20 foizini (3-6 dars) ajratadilar. III daraja 13-27% (4-8 dars). Shu munosabat bilan, o‘rta maktabda o‘quvchilar keyingi ta‘lim profilini tanlash imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

Yaponiyada ta'lim masalalarida asosiy rol an'anaviy ravishda pedagogik ta'sirga beriladi. Inson tug'ilishida ijobiy va salbiy turli xil xususiyatlar va moyilliklarga ega bo'ladi, deb ishoniladi. Har bir bolaning ijobiy yoki salbiy xislatlari uning jismoniy va ruhiy kamoloti jarayonida rivojlanadi va shakllanadi. Bu jarayon obyektiv va subyektiv omillarga bog'liq, shuning uchun unga ta'sir qilish mumkin. Qulay sharoitlarda salbiy xususiyatlarni tekislash mumkin, ijobiy xususiyatlar esa, aksincha, yanada rivojlanadi va ijtimoiy ahamiyatga ega shaxsiy xususiyatlar shaklida shakllanadi. Yapon ta'lim an'anasi, shuning uchun har bir insonda ijobiy shaxsni shakllantirish mumkinligidan kelib chiqadi.

### XULOSA

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, bizning ham xalq ta'limi tizimida maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab yosh avlodni atrof-muhitga, ota-onaga, vatanga, milliy qadriyatlarga, yoshi katta insonlarga nisbatan mehr-muhabbatli qilib tarbiyalash maqsadida malakali pedagoglarni jalb qilgan holda doimiy ravijda bolaning ota-onasi bilan hamkorlikda ta'lim berib borilsa samaradorlik ortib, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari yaxshilangan bo'lar edi. Shuningdek ta'limdagi majburiy fanlarni qisqartirib, ma'lum bir mustaqil fanlarni o'quvchilarning tanlovi asosida amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Albatta bu yerda malakali maktab psixologlarini ko'paytirib, har bir o'quvchi bilan doimiy individual ishlab borish talab qilinadi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bantin V. Bu qanday maktab va kelajak: Yaponiyada ta'lim // Znamya Yunosti.- 2012 yil - 3-son.
2. Bok M. Yapon maktabining muammolari va qiyinchiliklari // Xalq ta'limi. - 2005. - 4-son
3. Bondarenko A. Yapon maktabidagi dars // Boshlang'ich maktab. - 2015. - 2-son.
4. Boyarchuk Yu.V. Yapon maktabida tarbiyaviy ishlar // Pedagogika - 2013. - 3-4-son.
5. Boyarchuk Yu.V. Oliy ma'lumotli jamiyat: Yaponiya tajribasi // Ta'lim olami - 2017. - 3-son.
6. Boyarchuk Yu.V. Masanori bayramlari yoki ular Yaponiyada qanday o'qitiladi // Boshlang'ich maktab - 2003. - 5-6-son.
7. Sharq mamlakatlarida ma'rifat va milliy kadrlar tayyorlash. - M.: Nauka, 1998 yil. Rudneva E.I., Semiletov S.S. Yaponiya o'rta maktabida kasbiy yo'nalish // Pedagogika. - 2005 yil - 4-son.
8. Suzuki S. Yaponiyada ta'lim islohoti // Pedagogika. - 2013. - 3-4-son. Ukke Yu.V. Fukuyama testi yapon maktab o'quvchilarining kasb tanlash haqidagi xabardorligini aniqlash uchun // Pedagogika. - 2013. - No 5-6.
9. Yaponiya. Ensiklopedik lug'at. - M.: Respublika, 1992 yil. 68 [http://www.edu.nsu.ru/~su/1\\_11-01/pavl.htm](http://www.edu.nsu.ru/~su/1_11-01/pavl.htm) //
10. Pavlova T. L. Yapon maktabi o'qituvchisini tayyorlash va qayta tayyorlash muammolari: an'analar va zamonaviylik // Sibir o'qituvchisi. - 2001. - 1-son